

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «**Політична психологія**»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №2. Основні поняття та категорії політичної психології

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та
психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

1. Професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук,
доцент Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії
культури, к. психол. н., доцент Віденєєв І. О.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А.А.

План лекції

1. Політика і психологія.
2. Політична свідомість.
3. Методи дослідження політичної психології.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Козирєв М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Демократичне врядування: Науковий вісник*. Львів, 2010. Вип. 6. С. 17–24.
5. Краснокутський О. В. Генеза проблеми формування ідеології держвотворення у період Нового часу. *Гілея*. 2013. № 5. С. 390–395.
6. Арабчук Я. Роль політичних партій в соціалізації особистості. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 74. Київ, 2013. С. 209–213.
7. Жадан І. В. Механізми політичної соціалізації молоді в умовах модернізації освіти / І. В. Жадан // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. наук. праць. Київ: Міленіум, 2011. Вип. 28 [Електронний ресурс].
Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/Nsspp/2011_28/Zhadan.htm.
8. Жадан І. В. Методологічні засади дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць. Київ: Міленіум, 2011. Вип. 12 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/ppp/2011_12/Zhadan.htm.
9. Поснова Т. П. Політична соціалізація студентської молоді: психологічний дискурс / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Psihologia/70699.doc.htm.
10. Царенко О. О. Роль засобів масової комунікації в політичній соціалізації особистості. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 52. Київ, 2012. С. 463–469.
11. Швалб Ю. М. Психологічні моделі соціалізації особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 7. Вип. 38. С. 503–517.

Допоміжна

1. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та

ін. Київ: Парламент. вид., 2011. 808 с.

2. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. Демократичне врядування: Науковий вісник. Львів, 2010. Вип. 6. С. 17–24.

3. Отрешко В. Ідеологія як складова державотворення / В. Отрешко // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. –2013. – № 1. – С. 99–107.

4. Півнева Л. М. Трансформація політичної свідомості в контексті модернізації політичної системи й українські реалії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

5. Колодій А. Так звані нові партії практично нічим не відрізняються від старих. Національна безпека і оборона. 2015. № 6–7. С. 79–81.

Текст лекції

1. Політика і психологія.

Політична психологія - наука, що вивчає психологічні компоненти і феномени (ціннісні орієнтації і певні судження, які пов'язані із політикою, погляди, настрої, почуття, волю, особливі риси характеру, потреби, мотиви, традиції та ін.), що формуються у людей в результаті соціально-політичних відносин і реалізуються в політичних діях індивідів, соціальних груп, класів, народів і націй.

До сфери дослідження політичної психології входить те, як **психологічні чинники допомагають визначити політичну поведінку**. Предмет політичної психології в цілому - це політика як особлива людська діяльність, яка має власну структуру, суб'єкта та рушійні сили.

Якщо ідеологія є продуктом спеціалізованої свідомості, теоретичною діяльністю групи, то психологія формується у процесі безпосередньої активності громадян на основі їх практичної взаємодії між собою і з інститутами влади.

Політична психологія може виражатися як в стійких (здоровий глузд, психологічний склад нації, вдача), так і в рухливих і динамічних формах (переживання, настрої).

2. Політична свідомість

Однією з найважливіших характеристик політичного життя суспільства є політична свідомість. Політична свідомість є сукупністю раціональних і емоційно-чутливих, теоретичних і емпіричних, ціннісних та нормативних, свідомих і підсвідомих уявлень суб'єктів політики щодо подій, явищ і тенденцій, пов'язаних з питаннями політичної влади.

Якщо подивитися на цю проблему глобально, то можна виокремити такі **сфери політичної свідомості:**

політичну науку (політичні теорії, концепції, гіпотези);

політичну ідеологію (політичні цінності, доктрини, ідеали, гасла);

політичну психологію.

Розглянемо ідеологічний та культурно-психологічний аспекти політичної свідомості.

Психологічну основу політичної свідомості становлять знання, емоції та оцінки, інтелектуальні структури, орієнтовані на сферу політичних відносин та інститутів, соціальних норм, ролей, процесів. У всіх психічних компонентах політичної свідомості відбивається духовно опанований, засвоєний світ політики.

Політична свідомість є *суб'єктивним образом політичного буття.*

Політична свідомість виробляється, створюється суб'єктами політики у процесі політичної діяльності, відносин між ними, через залученість до політичної сфери. Політична свідомість виникає у процесі практично-діяльнісного засвоєння людьми особливої форми соціальної культури станового суспільства - *політики*. Спосіб організації діяльності у сфері політики (її суб'єкти, цілі, напрями, засоби й методи реалізації) впливає на "анатомію" політичної свідомості.

Існує *масова, групова та індивідуальна політична свідомість*. Співвідношення між політичною свідомістю суспільства, групи, індивіда можна охарактеризувати за допомогою схем «загальне – особливе – одиничне» та «ціле – частина».

Політична свідомість суспільства інтегрує групові та індивідуальні свідомості, формує і регулює функціонування останніх. У цьому аспекті *політична свідомість суспільства є нормативною*, оскільки «примушує», *регулює політичну поведінку*, так би мовити, *неформальним шляхом (на відміну від регулювальної сили законодавства)*.

Пізнання політичного світу відбувається на *буденному та науково-теоретичному рівнях*; при цьому зазначені процеси розвиваються одночасно.

Буденний (емпіричний) рівень політичної свідомості фіксує переважно зовнішні аспекти подій і явищ, що відбуваються на поверхні суспільного життя (політичних відносин, інститутів). У ньому концентрується багатий життєвий досвід учасників політичної комунікації та взаємодії.

Буденна, практично-політична свідомість створює інформаційну базу для узагальнень, на основі яких синтезуються політико-теоретичні моделі. Носіями буденної політичної свідомості є члени суспільства, які можуть нормально, раціонально мислити.

Науково-теоретична політична свідомість виходить на рівень узагальнень, аналізу механізмів управління політичною сферою суспільства.

Існує два основні типи політичної свідомості: державний (етатизм) і антидержавний (анархізм).

Етатистський тип політичної свідомості виходить з позиції, що інтереси держави є найвищими, вона має бути монополістом публічної влади і добродійником (найвидатніші представники цієї концепції - Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Г. Гегель).

Анархістський тип політичної свідомості характеризується несприйняттям усіх політико-юридичних норм держави й суспільства. Політична влада вважається злом, а держава - експлуататором і ворогом

свободи (П. Прудон, М. Штірнер, М. Бакунін).

Класифікуючи типи політичної свідомості користуються такими параметрами, як централізм-децентралізм.

Централістська типологія:

комуно-соціалістична характеризується концентрацією власності, крайній ступінь - економічне безправ'я;

монархічна характеризується концентрацією влади, авторитаризмом, крайній ступінь - тиранія;

націоналістична характеризується родовим, вузькогруповим світосприйманням, крайній ступінь - шовінізм.

Децентралістська типологія:

ліберальна - розподіл власності; крайній ступінь - монополізм;

анархістська - розподіл влади, владна децентралізація, крайній ступінь - повне безвладдя;

інтернаціональна - позародове, загальногромадянське світосприйняття, крайній ступінь - імперський космополітизм.

Надзвичайно важливим поняттям для розуміння проблем суспільної, і зокрема політичної, свідомості є поняття ***ментальності***, що характеризує глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості, включаючи й підсвідомий її компонент.

Інакше кажучи, ***під ментальністю розуміють соціально-психологічні характеристики суб'єкта політики (людини, етносу, класу, іншої великої соціальної групи), що виявляються у способі та характері мислення, світовідчутті, соціальних і психічних настановах та поведінці.***

Ментальність формується під впливом соціокультурних чинників:

традицій,

культури,

соціально-політичних структур та інститутів суспільства.

Однак і сама ментальність є чинником формування суспільної свідомості та джерелом культурно-історичної динаміки.

Якщо суспільна, зокрема політична, свідомість є регулятором політичної поведінки суб'єктів суспільного життя, то ментальність є внутрішньою характеристикою суб'єкта політики - нації, соціальної або демографічної групи.

3. Методи дослідження політичної психології.

Поряд з категоріями важливими інструментами пізнання політичних явищ і процесів є методи політологічних досліджень. Метод - це сукупність прийомів та операцій практичного й теоретичного освоєння дійсності. Кожна наука використовує ту чи іншу сукупність методів та їхні конкретні різновиди залежно від об'єкта, предмета, характеру (теоретичного чи емпіричного), мети дослідження. ***Сукупність методів дослідження, що їх застосовують у тій чи іншій науці, називається методологією.*** Існує багато різних класифікацій методів пізнання. Виокремлюють, наприклад, методи експерименту, методи обробки емпіричних даних, методи побудови наукових теорій та їх перевірки тощо.

Методи поділяються на філософські та спеціально-наукові.

Філософські методи є найбільш загальними. Основними з них матеріалістична філософія вважає **діалектику і матеріалізм**. Методологічна роль матеріалізму полягає в тому, що він заперечує надприродність у явищах природи, суспільства і людської свідомості й орієнтує науку на розкриття природних, об'єктивних зв'язків.

Діалектика є науковим методом матеріалістичної філософії і всієї науки в цілому, оскільки вона формулює найбільш загальні закони пізнання: переходу кількісних змін у якісні; єдності і боротьби протилежностей; заперечення.

У політичній психології використовують такі методи досліджень:

- спостереження,
- соціологічні опитування,
- тестування,
- моделювання політичних ситуацій,
- психосемантичний аналіз,
- експертна оцінка, створення психологічних портретів,
- аналіз біографій політичних діячів та ін.

Більшість перелічених методів дослідження політична психологія запозичила із **соціального, клінічного, когнітивного та інших напрямків психології**.

Розглянемо особливості найпоширеніших методів досліджень.

Спостереження - один з основних емпіричних методів психологічних досліджень. У політичній психології - це **спеціальне, систематичне і цілеспрямоване спостереження за політичною поведінкою, діями, процесами з метою з'ясування їх сенсу, змісту, мети і спрямованості**.

Соціологічні опитування - це метод, який часто використовують для збирання первинної вербальної інформації про явища індивідуальної і суспільної свідомості, об'єктивні факти і процеси. Цей метод широко використовують також у **соціологічних, психологічних, економічних, демографічних, політологічних, педагогічних та інших дослідженнях**.

Оскільки в політичних процесах часто задіяне багато особистостей, то завдяки цьому методу вдається визначати психолого-політичні стани, орієнтації, прогнозувати поведінку значної кількості людей, окремих соціальних, демографічних груп, класів тощо.

У політичній психології велике значення мають **багаторазові соціологічні опитування (панельні)**, за допомогою яких можна **простежити динаміку політичних явищ і процесів**. Для оперативного вивчення громадської думки застосовують так звані зондажі-опитування (опитування-блискавки, опитування-голосування).

Найпоширеніші анкетні соціологічні опитування: поштові, друкування анкет у засобах масової інформації, телетайпні. Технологію опитувань політична психологія запозичила в соціології.

Тестування - метод психологічної діагностики за допомогою заздалегідь заготовлених стандартизованих запитань та завдань (тестів).

У політичній психології завдяки тестуванню можна виявити відмінності у політичних поглядах окремих політиків, між різними явищами, визначити рівень політичної культури, грамотності людини, наявність у неї певних навичок, знань, особистісних характеристик.

Моделювання політичних ситуацій - дослідження політико-психологічних процесів і станів за допомогою їх реальних (фізичних) або ідеальних (насамперед, математичних) моделей.

Під моделлю тут розуміють систему об'єктів і знаків, які відтворюють окремі істотні властивості системи-оригіналу. У такий спосіб можна змодельовати прогнозований мітинг, дискусію, партійні збори, виборчу кампанію тощо.

Психосемантичний аналіз ґрунтується на психосемантиці - галузі психології, що вивчає генезис, будову і функціонування індивідуальної системи значень в індивідуальній свідомості (образи, символи, символічні дії).

Як правило, чим складніші політична дія, процес, явище, тим більшу кількість методів їх дослідження (у поєднанні) використовує політична психологія.